

АРГУМЕНТАТИВНІСТЬ І КРАСНОМОВСТВО ПРАВНИКІВ У ПРАКТИЦІ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ARGUMENTIVENESS AND ELOQUENCE OF LAWYERS IN THE PRACTICE OF COMMUNICATIVE ACTIVITY

Сковронський Д.М., к.ю.н.,

доцент кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права

*Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Стаття присвячена проблемі комунікативної діяльності правників і статусу риторики в універсальному контексті, використанню прийомів аргументації та красномовства в правовій сфері, умінню домовлятися й переконувати за допомогою слова, яке є безумовною альтернативою порівняно з аргументацією силою. Процес соціалізації майбутнього правника є важливим складником його професійної компетентності загалом і комунікативної компетентності зокрема. Комунікативна компетентність становить сукупність знання норм і правил спілкування, а також володіння їх технологією. Вона неможлива без природних здібностей і розвинених набутих навичок спілкування з іншими людьми, без здатності брати ініціативу в спілкуванні, проявляти активність, емоційно відгукуватися на стан партнерів спілкування, формувати й реалізувати індивідуальну програму спілкування, здатність до само стимуляції та взаємної стимуляції в спілкуванні.

Історичні факти свідчать, що вправних ораторів у всі часи було загалом не так уже й багато. У ході судових дебатів основу змагального процесу становить риторичний метод пізнання. Переконалівість мови залежить від аргументації. Аргументація може бути спрямована або на зв'язок елементів, або на їх поділ. Саме тому аргументація в суді розглядається не як логічна, а як риторична. Позитивне право (на відміну від природного права) управляється чітко визначеними текстами, тому становить особливу галузь аргументації в рамках захисної промови. Непереконаливий у своїй промові судовий оратор уселяє сумнів і недовіру, а отже, становить від початку загрозу результативності процесу.

Прикро, що останнім часом мистецтву судової промови не надають належного значення. Ставляться до нього як до чогось другорядного. Однак факти свідчать про те, що найкращий оратор (судовий промовець) є водночас і найкращим адвокатом. А мова в здійсненні професійної діяльності – це головний інструмент, за допомогою якого здійснюється робота правника, причому всі її аспекти: законотворчий, правозастосовний, правоохоронний тощо.

Ключові слова: риторика, професійна діяльність, судовий оратор, аргументація, переконання, комунікація, красномовство.

The article is devoted to the problem of communicative activity of lawyers and the status of rhetoric in a universal context, the use of argumentation and eloquence in the legal field, the ability to negotiate and persuade with a word that is an unconditional alternative to argumentation by force. The process of socialization of the future lawyer is an important component of his professional competence in general and communicative competence in particular. Communicative competence is a set of knowledge of the rules and regulations of communication, as well as mastery of their technology. It is impossible without natural abilities and developed acquired skills of communication with other people, without the ability to take initiative in communication, be active, respond emotionally to the state of communication partners, form and implement an individual communication program, ability to self-stimulation and mutual stimulation in communication.

Historical facts show that there were not so many skilled speakers at all times. In the course of court debates, the basis of the adversarial process is the rhetorical method of cognition. The persuasiveness of the language depends on the argument. Argumentation can be aimed either at the connection of elements, or their division. That is why the argument in court is considered not as logical but as rhetorical. Positive law (as opposed to natural law) is governed by clearly defined texts, and therefore is a special area of argumentation in the defense speech. Unconvincing in his speech, the court speaker inspires doubt and distrust, and therefore – from the beginning poses a threat to the effectiveness of the process.

It is unfortunate that the art of court speech has not been given due importance lately. It is treated as something secondary. However, the facts show that the best speaker (court speaker) is also the best lawyer. And the language in the implementation of professional activity is the main tool with which the work of a lawyer is carried out, and all its aspects: legislative, law enforcement and so on.

Key words: rhetoric, professional activity, court speaker, argumentation, convictions, communication, eloquence.

Усе розмаїття юридичної мови становить предмет дослідження науковців, які займаються вивченням особливостей юридичної риторики. Як науку і мистецтво слова риторіку досліджували Л. Мацько, А. Михальська, Г. Сагач, Н. Голуб, Т. Ансімова, Л. Калініченко, А. Токарська та інші.

У сучасному світі, який увійшов у третє тисячоліття, незмінним складником будь-якої діяльності залишається комунікативна компетенція, важлива в професійній характеристиці майбутнього фахівця. При сучасних інтеграційних процесах, при тотальній комп'ютеризації, поширенні мереж Інтернету, мобільного зв'язку, при темпах, що зростають, науково-технічного та соціального прогресу набуває нової суті живе слово [1, с. 1].

Традиційно риторика належала до наук філософського циклу й була тісно пов'язана з іншими науками – логікою, теорією аргументації, мистецтвом слова тощо. Але з плином часу риторика «перемістилася» в цикл наук лінгвістичних. Таке переміщення, точніше, зміщення акцентів, є не зовсім справедливим з позиції історії. І якщо риторика перестала мати яскраво виражений філософський характер, то справедливіше захищувати її повністю не до лінгвістичних, а, скоріше, до наук культурологічних у широкому розумінні цього поняття.

Із цього погляду вивчення риторики студентами більше ніж доцільне. Формуючи набір певних знань, риторика формує й своєрідну гуманітарну культуру мислення. Але водночас вивчення риторики скероване й на формування набору вмій і навичок як усного, так і письмового «озвучування» інтелектуального процесу. Особливо це важливо для студентів-юристів, професія яких тісно пов'язана зі словом – началом усіх начал. Юрист – і прокурор, й адвокат – завжди стоїть перед вибором, перед необхідністю знайти потрібне слово, яке точно передало б думку, повно та яскраво висловило, зацікавило, переконало. Промовці користуються всіма можливими засобами.

Останнім часом на перший план підготовки фахівців з юриспруденції висувається їхня риторична компетентність, теоретичні основи й практичні навички та вміння якої мають бути сформовані в ході освітнього процесу.

Юристові доводиться опрацьовувати й укладати безліч документів; виступати публічно в ролі доповідача, експерта, судді, правозахисника; вести діалог як консультанта, представника закону й певного юридичного органу; дискутувати в правовому полі, демонструючи при цьому не тільки блискучі знання науково-теоретичної бази юриспруденції, а й знання літературної форми мови, уміння

й навички ефективного застосування всього арсеналу мовних засобів її правничого різновиду [2, с. 192].

Основна функція риторичної компетентності юриста – знання й уміння правильно сприймати і професійно пояснювати закони, вербально впливати на суспільство, опонентів, присяжних, слухачів, тобто комунікувати. «Комунікативні вміння фахівця – це засвоєний спосіб виконання дій, який базується на здатності до застосування знань і розуміння з метою виконання завдань, пов'язаних із пошуком, опрацюванням і передаванням інформації, взаємодією з колегами та експертами з інших галузей знань у рамках професійної діяльності» [3, с. 38].

Риторичну компетентність юриста можна розуміти у вузькому й широкому плані: у першому випадку маються на увазі монологічні промови – виступи прокурора й адвоката в ході судового засідання, промови голови та членів суду; широке розуміння цієї компетентності пов'язане з багатогранною діяльністю юриста, його щоденною комунікативною діяльністю. Найбільш широке тлумачення риторичної компетентності більш повно й усебічно відображає сучасний стан підготовки юридичних кадрів.

Найважливішою ознакою юридично грамотної промови є дієвість, яка позначає ступінь доцільності, необхідності, корисності мовної комунікації. Психологами обґрунтовано, що аргументи, які надає промовець, повинні знаходити відгук у свідомості, думках, почуттях слухачів. Доведено, що найбільш повно сприймається та інформація, яка близька реципієнтові або з якихось причин цікавить його.

Юрист мусить переконливо аргументувати власну промову, не губитися в суперечці з опонентом. Саме тому інтерес до проблем виразної, дієвої промови надзвичайно високий. Зокрема, це відображається й у зміні освітньої парадигми: у різних навчальних закладах усе більш вагому роль починають відігравати комунікативні дисципліни: стилістика, риторика, ораторська майстерність, основи красномовства. Проголошений принцип навчання та соціалізації на комунікативній основі довів свою високу ефективність, а поняття комунікативної компетенції стало одним із головних у теоретичному осмисленні практичного їх використання.

Аналізуючи сучасні тенденції розвитку та взаємодії логіки й риторики в дослідженнях аргументативної проблематики початку ХХІ ст., Н. Колотілова зазначає, що, хоча становлення неформального підходу в теорії аргументації в середині минулого століття відбувалося через протиставлення формальній логіці, сьогодні спостерігаємо, з одного боку, поєднання формального й неформального підходів в аналізі, зокрема, практичної аргументації, що розгортається шляхом демонстрації позитивних і негативних наслідків рішень про дії, а з іншого – інтеграцію логіки й риторики в комп'ютерних розробках, що здійснюються в межах штучного інтелекту та добування аргументів. При цьому розробка алгоритмів щодо добування аргументів з текстів природної мови передбачає врахування аргументативного складника риторичних фігур через поняття схеми аргументації. Установлення взаємозв'язків між аргументацією та переконанням дає змогу більш широко тлумачити царину самої риторики, що виявляється, зокрема, у риторичному підході до аргументації, у теорії переконання [4, с. 72].

Процесуальній ролі прокурора й адвоката в судовому процесі має відповідати і їхня мовна поведінка. Варто пам'ятати, що вона визначається офіційною обстановкою спілкування в судових дебатах, офіційним характером взаємин спілкування. Суспільство виробляє форми поведінки й вимагає від носіїв мови дотримання цих правил, дотримання етики мовної поведінки, яка являє собою перелік моделей коректної мовної поведінки. Судовий оратор повинен виконувати складну операцію відбору в мовний акт того, що є найбільш доречним для цієї обстановки спілкування. Комунікативна майстерність правників,

мова права не можуть бути відокремлені чи протиставлені загальноновим процесам, адже вони становлять єдину систему, єдиний неподільний організм, у якому поряд із професійними збережені всі норми загальнонародного мовлення [5, с. 310]. Як зауважує А. Токарська, пошана до слова в народі виховувалася з дитинства. Існували ласкаво-шанобливі звертання до кожного члена родини, обов'язково на «Ви», матусю, нене, татку, бабусю, дідою. Засуджувалося будь-яке лихослів'я, особливо прокльони. Приступаючи до важливої справи, діти зверталися до батьків за благословенням. Зі спогадів турецького мандрівника ХІV ст. Ельвія Челебі дізнаємося, що до лайливих слів українського народу в той час спостерігач зарахував такі як *свиня, чорт, щезни, собака, дідько*.

Отже, констатація того факту, що ідеали й заповіді, якими наші пращури жили тисячі років, до певної міри забуті, наводять нас на думку про гостру потребу активно працювати над відродженням і встановленням ідеалів духовності, гуманізму, гармонії і миру [6, с. 73]. Ці споконвічні постулати не можуть розглядатися відокремлено від мови права.

Можливість реалізації комунікативного, загальноосвітнього потенціалу використання різних стилістичних прийомів у судовому красномовстві велика. Зокрема, це допомагає активізувати й розуміння, й емоційне сприйняття судової промови як вищої духовної історії та культури народу, що представляє мовну картину світу й дослідження способів її відображення засобами різних рівнів мови. Суттєво, що це обумовлено взаємодією картини світу та духовної культури народу, що представляють мовну картину в дзеркалі мовних відносин.

Аристотель уважав, що основними частинами ораторської промови є виклад і спосіб переконання, при цьому він підкреслював, що у викладі «факти всім відомі, потрібно лише нагадувати, для більшості таких випадків розповідь зовсім не потрібна» [7].

Як слушно вважає О. Чорнобай, «практична діяльність правників ґрунтується на комунікативній культурі, яку юристи розвивають і вдосконалюють у процесі своєї правової діяльності значною мірою за допомогою найрізноманітніших комунікативних засобів, тобто шляхом спілкування з найширшим колом осіб, значним за чисельністю й неоднозначним за складом, психологією, інтелектом. Це пов'язано також з обробкою великих обсягів інформації, прийняттям рішень у суперечливих і нестандартних ситуаціях, варіантністю й альтернативністю можливих рішень і дій. У цьому сенсі комунікативна культура правової діяльності передбачає синтез інформативності й варіативності мислення, повноту усвідомлення проблем, аналіз альтернативних, зокрема і протилежних, варіантів їх вирішення, обґрунтованість та аргументованість висновків, стислість, зрозумілість і компактність висновків і суджень. І саме в цьому полягає об'єктивна роль і суджень про роль і значення комунікативної культури в професійній діяльності юриста [8, с. 115].

Мова і мовлення посідають особливе місце в професійній діяльності юриста. Ораторська мова знаходиться на перехресті шляхів культури, професійної культури й літератури. Ступінь впливу ораторської мови багато в чому обумовлюється її організацією. Оратор досягає переконливості мовлення в тісній взаємодії раціонального та емоційного аспектів. У раціональному складнику ораторської мови домінують логічні форми та принципи розробки матеріалу в його композиційному розгортанні, в емоційно-структурних принципах художнього мовлення. Ці аспекти в їх взаємозв'язку та взаємозумовленості й породжують два основні розуміння риторики правників. Перше пов'язане з риторикою як наукою про переконання, про форми й методи її мовного впливу на судову аудиторію. Друге розуміння спирається на риторикою як мистецтво красномовства: краса вираження стає вищим мірилом, а пізніше, і самоціллю юридичної риторичної практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицаєнко Л. Дисципліна «Риторика» у контексті підготовки майбутніх педагогів . *Витоки педагогічної майстерності. Серія «Педагогічні науки»*. 2012. Вип. 10. С. 52–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2012_10_15.
2. Калініченко Л. Риторична культура як основа формування професійної мовно-комунікативної компетентності майбутніх правників. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 1. С. 192–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2020_1_21.
3. Каліцева О.В. Критерії визначення сформованості комунікативних умінь студентів-правників. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2017. Вип. 17. С. 38–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sochumj_2017_17_10.
4. Колотілова Н.А. Логіка і риторика в дослідженнях аргументативної проблематики початку XXI ст. *Глея: науковий вісник*. 2019. Вип. 142 (2). С. 69–72. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_142\(2\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_142(2)_14).
5. Сковронська І.Ю. Психологія мовної особистості у комунікативній діяльності правника. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Психологічна»*. 2013. Вип. 2. С. 303–311. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2013_2_34.
6. Токарська А.С. Шляхи формування високої духовності і мовленнєвої культури правників. *Вісник університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 9. С. 70–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_1999_9_19.
7. Аристотель. Риторика / пер. с древнегреч. и прим. О.П. Цыбенко ; под ред. О.А. Сычева и И.В. Пешкова; Поэтика / пер. В.Г. Аппельрота ; под ред. Ф.А. Петровского. Москва : Лабиринт, 2000. 224 с.
8. Чорнобай О.Л. Роль комунікативної культури у професійній діяльності правника. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2014. № 810. С. 110–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_810_20.